

Məmmədova Afət Əmir qızı⁵⁰**YARDIMÇI MƏKTƏBLƏRDƏ RİYAZİYYAT FƏNNİ ƏSAS VƏ VACİB FƏNLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ**

Yardımcı məktəblərdə riyaziyyat fənni, əsas təlim fənlərindən biridir. Yardımcı məktəblərdə əsas məqsəd riyazi bilikləri verməklə yanaşı, şagirdlərə gələcəkdə peşə hazırlığı üçün lazım olan biliklərə yiyənilmələri və qavranılmaları gündəlik həyatda tətbiqini, ifadəsini təmin etməkdir. Riyaziyyatın tədrisi əqli imkanları zəif inkişaf edən uşaqlarda ümumi inkişafın, dünyagörüşünün, qavramasının, təfəkkürünün inkişafına xidmət edir.

Riyaziyyat fənnin təlimi yardımcı məktəblərdə əşyavi – praktik istiqamətli olur, şagirdlərin gündəlik həyatı, peşə - əmək hazırlığı və digər fənlərlə sıx əlaqəli olur. Təlimin məzmunu : Hesab. 1.000.000 dairəsində natural ədədlərin oxunması və yazılması. 100 ədədi. Ədədlərin müqayisəsi. <, >, = işarələri. Adi və onluq kəsrlər: oxunması, yazılması, müqayisəsi və çevrilməsi. Ölçmə nəticəsində alınan ədədlərin onluq kəsrlər şəklində yazılması. Faizlə ədədlər, onların onluq kəsrlər şəklində yazılması. Hesab əməllərinin işarələri. Toplama və çıxma əməllərinin yerdəyişmə qanunu. Ədədli ifadə. Mötərizə. Tərkibində 5 əməldən çox olmayan ədədi ifadənin yerinə yetirilmə ardıcılığı. Uzunluq, dəyər, kütlə, zaman, sürət, sahə və həcm ölçüləri. Bu ölçülərin vahidləri və onların əlaqələri. Ölçülər arasındakı asılılıq (qiymət, miqdar və dəyər; sürət, zaman və yol; bir əşyanın kütləsi, miqdar və ümumi kütlə; düzbucaqlının sahəsi və tərəflərinin uzunluğu, paralelepipedin uzunluğu, eni və hündürlüyü arasında və s.) 3 – 4 əməlli sadə və mürəkkəb məsələlərin həlli.

Yardımcı məktəblərdə oxuduqları müddət ərzində əqli qüsurlu uşaqlarda natural ədədlər sırası, sıfır, hesab əməlləri, hesablanan onluq sistemi və s. barədə təsəvvür yaratmaq, gündəlik həyatda bu biliklərdən istifadə etməyi öyrətmək, ətrafdakı əşyaları düzünə və tərsinəsaymağı, onların miqdarını və sırasını müəyyən etməyi öyrətmək lazımdır. Yardımcı məktəbdə riyaziyyatın müvəffəqiyyətlə təlim edilməsi üçün, müəllimə çoxlu miqdarda tematik əyani vəsait, fərdi kartoçkalar, texniki təlim vasitələri lazımdır. Bütün, bu vasitələr uşaqlarda riyazi təsəvvürlərin formalaşması, bacarıq və vərdislərin möhkəmlənməsinə kömək edir.

Riyazi biliklərə yiyələnmə prosesində müxtəlif iş forma və metodlarını əlaqələndirmək və bir – birilə əvəz etmək zəruridir. Bu proqramda müxtəlif dərəcəli əqli qüsurları olan uşaqların riyazi biliklərə yiyələnmə bacarığı və qavrama səviyyəsi nəzərə alınaraq təlimin tələbləri diferensiallaşdırılmışdır. Yardımcı məktəblərdə riyaziyyat fənni əqli geriliyi olan uşaqların müşahidə və qavrama qabiliyyətinin, diqqətinin, yaddaşının, təfəkkürünün, nitqinin və ümumi dünyagörüşünün inkişafına kömək edir. Yardımcı məktəb proqramında bütövlükdə riyaziyyat fənni üzrə bilik və bacarıqların qavranılması optimal həcmdə əksər şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bəzi şagirdlər müəyyən fənlərdən, öz sinif yoldaşlarından geri qalırlar. Özü də, bu geridə qalma müvəqqəti deyil, daimi xarakter daşıyır. Bununla belə, onlar frontal iş zamanı siniflə bərabər işləməli, proqram üzrə asan misalları, tapşırıqları yerinə yetirməlidirlər.

Yardımcı məktəblərdə bütün fənləri zəif qavrayan uşaqlardan əlavə, yalnız bir fənni, tutaq ki, riyaziyyatı qavramayan uşaqlara da rast gəlinir. Bu uşaqlar, beyin qabığına lokal zədələnməsi olan kobud akalkuliya diaqnozu olan uşaqlardır. Bu cür uşaqların tək-cə bir fənnə görə sinifdə saxlanılması məqsədə müvafiq deyil. Uşaqların həmin fəndən fərdi plan üzrə məşğul olması və öz qabiliyyətlərinə müvafiq olaraq qiymətləndirilərək sinifdən – sinifə keçirilməsi daha məqsədəuyğundur. Şagirdlərin hər – hansı fəndən fərdi plan üzrə məşğul olması haqda qərarı məktəbin pedaqoji soveti qəbul edir.

Məktəblərdə riyaziyyatın tədrisi zamanı, digər fənlərdə olduğu kimi, fənlərarası əlaqələrin yaradılmasına xüsusi fikir verilməlidir. Xüsusilə də əmək, təsviri incəsənət, təbiətşünaslıq, coğrafiya, tarix dərslərində riyazi biliklərin tətbiqi xüsusilə vacibdir. Təlimin ilk mərhələsində məqsəd – şagirdləri riyaziyyatın sistemlik kursunun mənimsənilməsinə hazırlamaqdır. Bu zaman müəllim uşaqlarda sadə riyazi təsəvvürlərin, miqdar, zaman anlayışlarının sadə həndəsi fiqurlar və onların qarşılıqlı vəziyyəti və ölçüləri haqda biliklərin aşkara çıxarılması və inkişafı ilə məşğul olmalıdır. Eyni zamanda, uşaqların dərəcə marağının artırılması prosesi gedir. Əsas iş metodu kimi müşahidənin təşkili, müqayisələrin aparılması, didaktik oyunların aparılması, ekskursiyaların keçirilməsi və s. nəzərdə tutulur.

Uşaqlar müəllimə, öz sinif yoldaşlarına qulaq asmağı, verilən tapşırıqları yerinə yetirməyi, verilmiş suala tam cümlələrlə cavab verməyi öyrənirlər. Bu dövrdə uşaqlar həmçinin, dəftərin xətlərini, damalarını, seçməyi, qələmi düzgün tutmağı, şablon və trafaretdən istifadə etməyi öyrənirlər. I sinifdə uşaqların ədəd və say anlayışları dəqiqləşdirilir. Uşaqlarda bu anlayışlar varsa, onlar müxtəlif əşyaların sayılması ilə möhkəmləndirilir. Birinci onluq dairəsində ədədlərlə tanışlıq 1-dən 10-a kimi, tədrisən baş verir. Hər bir ədədin alınması zamanı, onun əvvəlki ədədə 1 vahid əlavə etməklə, həmçinin sonrakı ədəddən 1 vahid çıxmaqla, alınması yolu nəzərdən keçirilir (1-in alınmasından başqa). Rəqəmlə işarə etmə, rəqəmlə ədəd anlayışları, ədədlər sırasında hər bir ədədin yeri. 10 təklik, 1 onluq anlayışları. II sinifdə 20 dairəsində ədədlər öyrənilir. Şagirdlər birrəqəmli və ikirəqəmli ədədlərlə tanış olurlar. III – IV siniflərdə 100 dairəsində, V sinifdə - 1000, VI sinifdə - 10000, VII – 100000, VIII – 1000000 dairəsində ədədlər öyrənilir. Ədədlərin yazılışı və oxunuşuna xüsusi fikir verilir. Sonunda və tərkibinə sıfır olan ədədlərin yazılışı və oxunuşu öyrənilir.

Yardımcı məktəblərdə toplama və çıxma əməlləri ilə tanışlıq I sinifdən, vurma və bölmə əməlləri isə III

⁵⁰ ped.ü.f.d, BDU

sinifdən başlanır. I sinifdə toplama və çıxma əməlləri və onların işarələri 100 ədədinin öyrənilməsi ilə eyni zamanda daxil edilir. Birinci onluq daxilində ədədlər öyrənildikcə, bu ədədlər daxilində toplama və çıxma əməlləri yerinə yetirilir, bu ədədlərin tərkibi öyrənilir. III sinifdə əvvəl şifahi hesablama priyomları, daha sonra isə riyazi əməllərin yazılı həlli öyrədilir. Bu zaman, ən əsas əməllərin dəqiq, düzgün yazılışına fikir verilməlidir. Uşaqlarda yazılı həll olunan misalların əks əməllərlə yazılı yoxlanması vərdişi bərkidilir.

Uşaqlarda əsaslı hesablama bacarığının tərbiyələndirilməsində sərbəst yazı işlərinin rolu böyükdür. Sinifin zəif şagirdlərinin yazı işlərinin təhlili göstərir ki, yardımçı məktəb şəraitində bu çox vacibdir, belə ki, yalnız təhlil nəticəsində buraxılan səhvlər üzə çıxarılır və uşaq tərəfindən araşdırılıb dərk olunaraq aradan qaldırılır. Zəif uşaqlarla iş zamanı müəllimin izahatına diqqətlə qulaq asdıqdan sonra, onun arxasınca təkrar etmək bacarığı formalaşdırılır. Bu priyom, uşaqların diqqətinin artırılmasına, fikrinin cəmləşməsinə kömək edir. Uşaqların sisteməlik şifahi sorgusu riyaziyyat dərslərinin zəruri iş növüdür. Uşaqların şifahi riyazi misal və məsələlərin həlli zamanı geniş izahat verməyə alışdırmaq vacib şərtlərdən biridir. IV sinifə kimi, bu izahat yalnız müəllimin suallarının köməyi ilə mümkün olurdusa, IV sinifdən başlayaraq şagirdlər bunu sərbəst etməyə öyrəşməlidirlər.

Riyazi misal və məsələlərin həlli zamanı şagirdlərin fikir yürütməsi, izahatı, onların nitqini və təfəkkürünü inkişaf etdirir, tapşırıqların dərk edilərək sərbəst yerinə yetirilməsinə, uşaqların özlərini kontrol etməsinə kömək edir. Bu isə, öz növbəsində, əqli qüsurlu uşaqların ümumi inkişafı üçün olduqca vacibdir. Yazılı hesablamalar zamanı müəllim eyni səhvlərə uzun müddət rast gələrsə, bu uşaqlarla əlavə fərdi məşğələlər keçirilməli və mütəmadi təkrar olunan səhvlər vaxtında aradan qaldırılmalıdır. Şagirdlərin şifahi saymaq bacarığının inkişaf etdirilməsi yardımçı məktəblərdə təlimin bütün illərində nəzərdə tutulmuşdur. Lakin, bu istiqamətdə əsas iş ibtidai siniflərdə görülür. Cəld və düzgün hesablama vərdişləri yaratmaq üçün, hər dərslin əvvəlində şifahi hesablamalara 5 – 10 dəqiqə vaxt ayrılmalıdır. Təkcə misalları deyil, sadə məsələləri də şifahi həll etməyi uşaqlara öyrətmək lazımdır.

Yaxşı şifahi saymaq bacarığı şagirdlərdə illər boyu, sisteməlik məşqlər nəticəsində təcridən formalaşır. Bu zaman yardımçı məktəb müəllimi nəzərə almalıdır ki, şagirdlər arasında şifahi tapşırıqları başa düşməkdə və yadda saxlamaqda çətinlik çəkənlər çoxluq təşkil edir. Buna görə də, elə şərait yaratmaq lazımdır ki, uşaqlar tapşırığı həm eşitsin, həm də görsün. Bu da, öz növbəsində əyani vasitələr və didaktik materiallardan geniş istifadə vasitəsi ilə həyata keçirilir. Bununla belə, yadda saxlamaq lazımdır ki, didaktik materiallar və oyunlar yalnız yardımı, əlavə bir vasitə kimi çıxış edir. Əsas məqsəd isə şagirdlərə əlavə vəsaitlər olmadan şifahi saymağı öyrətməkdir.

Ədədlərin öyrənilməsi ilə paralel şagirdlər müxtəlif kəmiyyətlərə (qiymət, miqdar, dəyər, sürət, zaman, gedilən yol, sahə, həcm) tanış olurlar. Bu kəmiyyətlərin uyğun ölçü vahidləri və onlar arasında əlaqə, bu biliklərin tətbiqini tələb edən sadə məsələlər vasitəsi ilə öyrənilir. Əşyaların uzunluğuna görə müqayisə edilməli uzunluq ölçülərinin daxil edilməsi üçün bir əsasdır. Uşaqlar parçanın ölçülməsinə istənilən ölçülü rəngli çubuqların köməyi ilə başlayır, daha sonra isə, uzunluq ölçüsü vahidləri və xətkəş daxil edilir.

I sinifdə şagirdlər əşyaların (ağır və ya yüngül olmasını), kiçik əşyaları ələ götürüb müqayisə etməklə bilir. Kütlə və kütlə vahidi, kiloqram barədə ilk məlumatı uşaqlar III sinifdə alırlar. Bu zaman praktik tapşırıqları yerinə yetirmək üçün tərəzi və çəki daşlarından istifadə edilir. Kütlə vahidi senter – IV sinifdə, qram və ton isə - V sinifdə daxil edilir. Alman riyazi biliklər misal və məsələlərin həllində, eləcə də kiçik əşyaların kütləsinin ölçülməsində istifadə edilir. Buradaca şagirdlər kütlə vahidləri arasındakı əlaqəni öyrənirlər: $1\text{ kq} = 1000\text{ q}$, $1\text{ t} = 1000\text{ kq}$, $1\text{ t} = 10\text{ s}$. V sinifdə uşaqlar düzxətli bərabərsürətli hərəkətlə tanış olurlar. Bu anlayış bilavasitə piyadaları, maşınları, velosipedçiləri və s. müşahidə etdikdən sonra formalaşdırılır. Hərəkətdə olan obyektləri müşahidə etmək, şagirdlərdə sürət, zaman və gedilən yol arasındakı asılılıq barədə müəyyən təsəvvür yaradır. Həndəsi fiqurların sahəsi barədə anlayış VIII sinifdə, həcmi barədə anlayış isə - IX sinifdə öyrədilir. VI sinifdə kəsrlərin öyrədilməsi zamanı praktik işlərə (həndəsi fiqurlara, əşyalara) daha çox fikir verilməlidir. Onluq kəsrlərə adi kəsrlərin bir növü kimi, məxrəci bir və sıfırlardan ibarət bir növ kimi baxılır. Kəsrlərin hər iki növünü müqayisə etməklə, oxşar və fərqli cəhətlərini qeyd etmək, vahidlə müqayisə etmək lazımdır. Kəsrlərin toplanması və çıxılması zamanı məxrəcləri böyük olmayan kəsrlərə müraciət olunmalıdır. IX sinifdə faizlərin öyrənilməsi onluq kəsrlər haqda biliklərə istinad edilir. Uşaqlara 100% haqda anlayış vermək olduqca vacibdir. Bu, onların praktik həyata hazırlığını artırır. Birinci sinifdən başlayaraq riyazi məsələlərin həllinə böyük fikir verilir. Bu, bir çox riyazi anlayışların formalaşması üçün mühüm vasitədir. Müəllim şagirdləri məsələnin struktur elementləri ilə tanış edir: məsələnin şərti, verilən ədədlər, məsələnin sualı, həlli və cavab.

Riyazi məsələlərin həllinə təlim vaxtının yarısından az olmamaq şərti ilə, əlavə vaxt ayırmaq lazımdır. Sadə məsələlərdən əlavə, ağırlıq dərəcəsi bir qədər artıq olan məsələlərə də keçilir. Bu zaman tapşırıqlara diferensial yanaşmalı, uşaqların müxtəlif qavrama dərəcələri nəzərə alınmalıdır. Məsələləri tərtib edərkən həyatı – praktik məzmunlu məsələlərə müraciət edilməlidir. Şagirdlərin sərbəst işinə xüsusi fikir verilməlidir. Hər – hansı mövzunun mənimsənilməsi analoji misal və məsələnin sərbəst həll olunması ilə bərkidilməlidir. Yardımçı məktəblərdə həndəsə materialın öyrədilməsinə xüsusi fikir verilir. Uşaqlar həndəsə fiqurları tanımağı, ətrafdakı əşyaların fiquru ilə onları müqayisə etməyi, xətkəş, pərgar və transportirdən istifadə etməyi öyrənirlər. Yardımçı məktəblərin riyaziyyat proqramında fənlərarası əlaqələrə geniş yer verilir. Hər sinifə aid riyaziyyat kursunun sonunda uşaqların bilik və bacarığına verilən tələblər sadalanır.

Ədəbiyyat:

1. Qaralov Z., Hüseyinov Ə. Məktəblərdə peşəyə maraq və meyllərin yaranmasına təsir edən amillər. Bakı, “Maarif” 1980, 277 – s.

2. Qasimov S. Ə. Azərbaycanca xüsusi məktəblərin inkişaf tarixi (1956 – 1990) Bakı, 1992, 188 – s.
3. Qasimov S. Ə. Kərimova E. “Əqli və fiziki inkişafı ləngiyən uşaqların diaqnostikası və korreksiyası”. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2004, 123 – s.
4. Qasimov S. Ə. Talibov Y. “Anomal uşaqların əlahiddə pədaqogikanın əsasları”. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2000, 202 – s.
5. Выготский Л. С. «Проблемы общей психологии». Москва, «Педагогика», 1982, с – 538.
6. Замски Х. С. История олигофренопедагогика. М.. 1974, с – 400.
7. Основы логопедии с практикумом. Автор Власов. Т. В. А. П. Н., 2002.
8. Сурдопедагогика, под редакцией проф. А. И. Дьячков М. 1963, с – 348.

Açar sözlər: yardımçı məktəb, riyaziyyat fənni, ümumi inkişafdən geri qalan uşaqlar, tədrisin xüsusiyyətləri

Предмет математики как один из основных и важных предметов в вспомогательных школах

Резюме

В данной статье речь идет о математическом предмете как одном из основных и самых важных предметов в вспомогательных школах. Обучение математике детей со слабым умственным развитием способствует общему развитию у них способностей усвоения, мышления. Основная цель этого предмета – при-вить таким ученикам навыки использования математических знаний в повседневной жизни.

Ключевые слова: вспомогательные школы, математика как предмет, дети с умственно-отсталым развитием, особенности обучения

The subject of mathematics as one of the main and important subjects in the mentallyretarded schools

Summary

This article deals with the mathematical subject as one of the main and most important subjects in mentally retarded schools. Teaching of mathematics to children with mental disabilities contributes to the overall development of their learning and thinking ability. The main goal of this subject is to instill in such pupils the skills of using mathematical knowledge in everyday life.

Keywords: mentally retarded schools, mathematics as a subject, children with mental disabilities, learning features

Rəyçi: dos. İmamverdiyeva Nəzakət